

HACAMAT

(الحجامة)

Sağlığı koruma
veya tedavi amacıyla kan alma.

Kelimenin aslı Arapça hicâme(t) olup "emmek" anlamındaki hacm kökünden gelir; hacamat yaptırmaya ihticâm, bu işi meslek edinen kişiye haccâm, kullandığı fanus ve bardak gibi aletlere de mihcem (mihceme) denir. Bu yöntemle kan almak yahut vücudun istenen yerine kan toplamak için, küçük bir fanus ters tutularak içine süratle sokulup çıkarılan bir alev vasıtasıyla havası boşaltıldıktan sonra vücuda kapatılmakta, böylece kanın, üzerindeki hava basıncının azaldığı o kesime hücum etmesi sağlanmaktadır. Eğer amaç sadece kan toplamak değil kılcal damarlardan kan almaksa fanus, o kesim bir bıçakla çizildikten sonra kapatılır ve bu durumda kan iç basıncın etkisiyle kolaylıkla dışarı çıkar, yani fanus tarafından emilmiş olur. Bu işlemlerden birincisine "kuru hacamat", ikincisine "kanlı hacamat" denir. Ancak Türkçe'de hacamat denilince akla daha çok ikincisi veya atar ve toplar damarlardan fazla miktarda kan alınması gelmektedir ki bunun adı Arapça'da fasddir; bu işi yapana da fassâd adı verilir. Türk halkı arasında kuru hacamat için "şişe çekme" tabiri kullanılır.

Genellikle kuru hacamatın amacı kılcal damarlardaki kanın o bölgeye akışını sağlamak, böylece yakın bir bölgedeki kanamayı durdurmak veya vücudun o kısmını ısıtmak, yahut özellikle bazı cilt hastalıklarında derideki kan deveranını arttırarak tedaviye katkıda bulunmaktır. Bu yöntemden modern tıpta da iç organlara olan kan hücumunu azaltmak için faydalanılmış, fakat sonraları bundan vazgeçilmiştir. Yerini uzun süre önce sülük koymaya bırakan kanlı hacamat ise bugün halk arasında da genellikle terk edilmiş durumdadır.

Tıp tarihinde kan alma yöntemiyle tedavinin ilk defa nerede ve ne zaman başladığı konusunda kesin bilgi yoktur. Ancak bugün de bazı ilkel toplumlarda görüldüğü gibi eski Mezopotamya, Mısır ve diğer Ön Asya uygarlıklarında birçok hastalığın bedene giren cinler ve kötü ruhlar tarafından meydana getirildiğine inanıldığı ve hastalığın geçmesi için bunların sihir-büyünün yanı sıra kan alma yoluyla vücuttan çıkarılmasına çalışıldığı bilinmektedir. Zamanla bu tür düşüncelerin yerini tecrübeye ve bilimselliğe bırakmasıyla hastalardan kan alma gerçek anlam-

da bir tedavi metodu haline gelmiştir (İbn Ebû Usaybia, I, 6). Grek filozof-hekim Empedokles'ten (ö. m.ö. 435) itibaren XIX. yüzyılın ortalarına kadar tabâbette hâkim olan hümoral patoloji teorisine göre, dış dünyanın yapı taşları sayılan dört unsura (toprak, su, hava, ateş) karşılık insan vücudunda da dört sıvı (kan, balgam, sarı safra, kara safra) bulunmakta ve bunların denge halinde olması sağlığı, dengenin bozulması ise hastalığı meydana getirmektedir (bk. AHLÂT-ı ERBAA). Hipokrat ve Galen (Câlinûs) gibi Eskiçağ'ın ünlü hekimleri bu teoriyi benimsediklerinden onları izleyen İslâm hekimleri de dahil bütün dünya asırlarca hastadan kan almayı en güvenilir tedavi yöntemi diye kabul etmiştir. Klasik tabâbette hemen her hastalığın kandan kaynaklandığı kanaati hâkim olduğu için tedavi sırasında akla derhal kan almak geliyor ve ilk önce bu yola başvuruluyordu. Bu yöntemin özellikle XVII. yüzyılda çok yaygın uygulandığı, bu yüzden yetkililerce her hekimin kan alma usulünü bilmesinin şart koşulduğu görülmektedir.

Eski tabâbette hacamat yapmak için insan vücudunda on dört bölge, fasd yöntemiyle kan almak için de otuz ile kırk üç arasında damar tesbit edilmiştir. Klasik tıp kitaplarında hangi bölgeden veya damardan kan alınması ne gibi hastalıklara iyi geleceğine dair ayrıntılı bilgiler, hatta bu iş için uygun olan mevsimlerle gün ve saatler verilmekte, meselâ eğer acil bir durum söz konusu değilse mevsimlerden ilkbaharla sonbahar tavsiye edilmektedir. İbn Sînâ'ya göre kan almak için en uygun vakit ayın ortasındaki gündüzün ikinci ve üçüncü saatleridir (el-Kânûn fi't-ıbb, I, 212); Zehrâvî ise bu konuda vakit tayinine gerek olmadığını söyler (et-Taşrif, II, 541).

En eski dönemlerden günümüze kadar, sebebi bilinsin veya bilinmesin, birçok rahatsızlığın tedavisinde fasd ve hacamat yöntemleriyle ya da sülük kullanmak suretiyle hastalardan kan alınmıştır. Ancak tecrübelerin artması, hastalıkların sebebi ve tedavi şekliyle ilgili bilgi ve imkânların değişmesiyle bunun yanlışlığı ortaya çıkmış ve sonuçta kan almanın sadece bazı hallerde uygun olacağı anlaşılmıştır. Bugün modern tıpta da gerekli durumlarda kan alma (phlebotomy) yoluna gidilmekte, gerek koruyucu hekimlikte gerekse bazı hastalıkların tedavisinde bu usul geçerliliğini belli ölçüde de olsa sürdürmekte, ancak bu iş için daha kolay ve daha sağlıklı olan şırınga ile doğrudan damara girme metodu tercih edilmektedir.

Genel tıp kitaplarında fasd ve hacamata ayrılan özel bölümler yanında konuyla ilgili müstakil eserler de kaleme alınmıştır. Bunlar arasında Hipokrat, Galen, İbn Mâseveyh, Ali b. Rabben et-Taberî, Buh-tîşû' b. Cibrâil, Huneyn b. İshak, İbn Mâsse, İshak b. İmrân, Kustâ b. Lûkâ, Ebû Bekir Muhammed b. Zekeriyâ er-Râzî, Fârâbî ve Ali b. Abbas el-Mecûsî'nin Kitâb (Risâle) fi'l-faşd, Kitâb (Risâle) fi'l-hicâme, Kitâbü'l-Faşd, Kitâbü'l-Hicâme gibi adlarla kaleme aldıkları eser ve risâleler sayılabilir (bk. Sezgin, III, 444, 448). Hisbe* ile ilgili eserlerde de hacamatçıların bulundurmaları gereken aletler ve tıbbî ölçüler çerçevesinde uymaları gereken esaslar ayrı bir bölümde ele alınmıştır (bk. İbnü'l-Uhuve, s. 247-253; Şeyzerî, s. 89-97).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "hcm", "fşd" md.leri; Kâmus Tercümesi, "hacm", "faşd" md.leri; Şerefeddin Mağmûnî, Kâmus-ı Tıbbî, "saigné", "sacrification" md.leri (II, 941, 952); Ebû'l-Kâsim ez-Zehrâvî, et-Taşrif li-men 'aceze 'ani'te'lif (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1406/1986, II, 536-544; İbnü'n-Nedîm, el-Fihrist, s. 104, 411, 412; İbn Sînâ, el-Kânûn fi't-ıbb, Bulak 1294, I, 204-213; Abdullatif el-Bağdâdî, et-Tib mine'l-Kitâb ve's-Sünne (nşr. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî), Beyrut 1406/1986, s. 41-48; İbn Ebû Usaybia, 'Uyûn-ü'l-enbâ', s. 1, 6, 33; İbnü'l-Uhuve, Me'âlim-ü'l-kurbe fi ahkâmî'l-hisbe (nşr. M. Mahmûd Şabân-Siddîk Ahmed İsâ), Kahire 1976, s. 247-253; İbn Kayyim el-Cevziyye, et-Tıbbü'n-nebevi (nşr. Âdil el-Ezherî-Mahmûd Ferec el-Ukde), Kahire 1410/1990, s. 38-49; Şeyzerî, Nihâyetü'r-rütbe fi talebi'l-hisbe (nşr. es-Seyyid Bâz el-Arînî), Kahire 1365/1946, s. 89-97; Taşköprizâde, Mevzûâtü'l-ulam, I, 376; Hüseyin Remzi, Târîh-i Tib, İstanbul 1304, I, 39; a.m.f., Tibb-i Nebevi, İstanbul 1324, s. 10-11, 69-70; Mehmed Hâfız, Kavâninü'l-cerrâhin, İstanbul 1289, s. 2-4, 36-39; Gâlib Atâ, Tıp Tarihi, İstanbul 1341/1925, I, 16, 23, 32, 50, 77-79, 108, 194; Osman Şevki [Uludağ], Beşbuçuk Asırlık Türk Tabâbet Tarihi, İstanbul 1341/1925, s. 32-33; Feridun Nâfîz Uzluk, Genel Tıp Tarihi, Ankara 1958, s. 71; Sezgin, GAS, III, 444, 448; Bedi N. Şehsuvaroğlu, Eczacılık Tarihi Dersleri, İstanbul 1970, s. 59, 75, 95, 126-127; Cihat Abaoğlu, Teşhisten Tedâviye, İstanbul 1975, s. 208, 409-410, 460, 861; Muzaffer Aksoy, Hematoloji, İstanbul 1975, I, 723, 747; Ayşegül Demirhan, Kısa Tıp Tarihi, Bursa 1982, s. 27, 43; Bülent Berkarda - N. Orhan Ulutin, Kan Hastalıkları, İstanbul 1983, s. 110-112; Abdullah Köşe, Hadislerde Flebotomi (yüksek lisans tezi, 1984), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 42, 43-46, 47-48, 49-50; Mahmûd Nâzım en-Nesîmî, et-Tıbbü'n-nebevi ve'l-'ilmü'l-hadis, Beyrut 1407/1987, III, 91-103; Muhtâr Sâlim, et-Tıbbü'l-İslâmî beyne'l-akide ve'l-ibdâ', Beyrut 1408/1988, s. 361-365; M. A. J. Beg, "Fasâd, Hadj'dâm", EI² Suppl. (Ing.), s. 303-304; W. Floor, "Bloodletting", EIr., IV, 315-316.

